

Вознюк О.В. Екологічна відповідальність: методи формування, діагностика і корекція / О. В. Вознюк // Проблеми формування екологічної свідомості / за ред. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонової : зб.наук. праць / ЖДПУ. – Житомир, 2003. – С. 45-48.

О. В. Вознюк

ЕКОЛОГІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ, ДІАГНОСТИКА І КОРЕКЦІЯ

Відповідальність, з одного боку, свідчить про активну життєву позицію людини, про її здатність впливати на своє оточення і змінювати його, оскільки відповідальність, як показують дослідження, корелює з внутрішнім локусом контролю, тобто пов'язана з самоконтролем людини, з її прагненням поставати активною істотою, що перетворює світ і бере відповідальність за всі життєві події на себе. З іншого боку, відповідальність передбачає повну причетність людини до зовнішнього світу, оскільки активне перетворення свого оточення веде до щільної взаємодії з цим оточенням, до глибокого занурення в нього, а будь-яка взаємодія завжди є цілісним феноменом.

Аналіз великої кількості філософських і психологічних досліджень, присвячених проблемі розвитку, дозволяє дійти висновку, що еволюція людини йде шляхом, з одного боку, розвитку ментального, індивідуально-особистісного, креативного, контролюючого початку, а з іншого, – напрямок еволюція людини проходить у площині розширення її здатності емоційним і дійовим чином реагувати на своє оточення, бути емпатично співпричетним йому.

Якщо головною рисою людини як парадоксально-двоїстої істоти є відповідальність, яка постає градуйованою сутністю (можна говорити про більшу, чи меншу відповідальність та про конкретні об'єкти її спрямування), то кінцевою метою зростання відповідальності є така життєва позиція, згідно з якою людина, з одного боку, в змозі змінити весь світ та відчувати відповідальність за нього, в з

іншого – бути співпричетним всьому світові в цілому, та кожному його елементу зокрема. Якщо перше є вираженням предметно-перетворювального, творчого, активного початку людини, то останнє – співпричетність світові – виражає екологічно-пасивне ставлення до світу.

Кінцевою ж метою зростання відповідальності є, як показує аналіз, стан, що знаходить відображення в категорії *екологічної відповідальності*: оскільки екологія вивчає взаємовідносини і взаємодії рослинних, органічних, розумних організмів і утворених ними співтовариств між собою і навколишнім природно-космічним середовищем, а дані взаємини і взаємодії є завжди цілісним феноменом, то екологію в її теоретичній межі можна назвати *наукою про ціле*. Ціле виявляється в площині аналізу будь-якого відношення, розгляд якого дає нам множину екологій, таких, наприклад, як екологія органічного світу, екологія природи, екологія міжособистісних стосунків, екологія сім'ї, екологія моралі, ноосферна екологія, екологія душі тощо. Предметом розгляду даних екологій може бути як фізична, так і психічна, як моральна, так і демографічна цілісність окремих людей та етносів. Тому екологія, що виражає ідею *цілого*, як ніщо інше втілює в собі пасивно-емпатичний принцип співпричетності світові.

В історії людства існує багато декларацій щодо мети розвитку людини в особистісному та соціальному планах. Ми вважаємо, що всі ці декларації так чи інакше зводяться до стану *екологічної відповідальності* як кінцевої точки розвитку та розгортання глибинної сутності людини, яка, як ми зазначали, є парадоксально-двоїстою, бо сполучає два полярних космоси – біологічний та соціальний, в першому з яких вона проявляє себе як головним чином пасивна одиниця, оскільки спрямовує свою поведінку у напрямку пристосування до свого цілісного біоценотичного оточення, до інтеграції в нього (в цьому проявляється екологічна сутність людини). В другому, соціальному космосі, людина прагне стати особистістю (за І. Д. Бехом та А. В. Петровським), виокремитися та пристосувати своє оточення до себе, активно його змінювати (за умови чого виявляється відповідальність людини за свою поведінку за це оточення).

Отже, екологічна відповідальність в її вищому прояві є відповідальністю за весь світ (тому що в останньому все щільно пов'язано зі всім, коли світ на його фундаментальному рівні постає єдиним неподільним комплексом і відповідальність за щось одне врешті-решт виливається у відповідальність за все інше), здатність змінювати весь світ, а також занурення у цей світ, що передбачає відчуття себе усім світом та, одночасно, цього світа в собі.

Тут виявляється протиріччя, оскільки поєднуються несумісні життєві модуси: активне втручання у світ, його контроль та зміна, з одного боку, і розчинення у світі, самозречення – з іншого. Розв'язати дану суперечність можна тільки тоді, коли людина, розчинившись у світі і ставши, таким чином, усім світом, буде змінювати цей світ в собі. Тобто людина буде змінювати себе, що призведе до зміни усього світу. Дана ідеологія і практика не є новою. Вона базується не тільки на наріжних принципах багатьох духовних вчень, але й на досягненнях квантової фізики – переднього краю сучасної науки.

Постає питання про механізми формування екологічної відповідальності, а також питання про методи діагностики цієї системної якості, і шляхи її корегуючої реконструкції.

В цілому, як ми показали, екологічна відповідальність є емпатія + діяльність з перебудови, перетворення людиною себе самої у напрямку самогармонізації, самовдосконалення.

Тут знову ж виявляється протиріччя, оскільки емпатія – це пасивний стан співпричетності зовнішньому і самозречення, а перебудова себе – є найактивніший процес, боротьба із самим собою. Розв'язати це протиріччя можливо лише у площині уявлення про соціально-рольовий статус людини, тобто у сфері її рольової активності, коли людська істота вчиться грати роль пасивно-емпатичної істоти. А це передбачає те, що людина вчиться перейматися психологічними станами інших істот і одягає на себе їхні личини (соціальні ролі).

Таким чином, все розмаїття методів і форм навчання і виховання (а також методик корегуючо-превентивних впливів) фокусується тут навколо рольових

тренінгів. Отже, навчання і виховання людини перетворюються на сеанси рольових ігор. Рольова гра, як провідний принцип розвитку дошкільнят, тут набуває статусу універсального виду життєдіяльності людини, що розвивається. Це, до речі, відповідає орієнтальній космогонічній сентенції про світ як “божественну гру”. У річищі ігрової активності методи діагностики і корекційної роботи з гармонізації людини при цьому набувають незвичайної простоти і теоретичної прозорості. Їх розробка постає доволі простою справою, оскільки базується на окреслених тут шляхах і фундаментальних принципах еволюції людини, що рухається у напрямку кристалізації *екологічної відповідальності*.

Рівень поведінково-емоційний (вміння та навички): Розширення рольового репертуару людини, вміння швидко переходити від однієї соціальної ролі до іншої. Здатність не ототожнювати себе зі своєю роллю. Здатність широко впливати на дійсність через зміну свого рольового статусу, що постає знаряддям впливу на оточення, який (вплив) здійснюється у напрямку *зміни людиною самої себе*.

Рівень когнітивно-світоглядний (знання): Усвідомлення всезагального зв’язку всіх предметів та явищ нашого світу, що в остаточному підсумку приводить до усвідомлення його єдності, онтологічної прозорості та взаємної залежності його елементів. Усвідомлення наявності всезагального принципу просторово-часової гармонійності світу, що на рівні фізичному відбивається у законах збереження матерії і енергії, а на рівні аксіологічному – у законах “відплати”.

Рівень мотиваційно-ціннісний (цінності): Вироблення психологічних установок, спрямовуючих людину на сенсогенне, розуміюче, упорядковане, гармонізуюче відображення світу, на пошук та кристалізацію цілісних смислів. Орієнтація на стан цілісності у будь-якій діяльності, що забезпечується через зосередження на процесі, а не на результаті, на відстороненні від результату діяльності, а це запобігає розгортанню актів уречевлення світу та його реалій, коли якому світ неминуче розпорошується на дискретні, множинні, а-синергійні сутності, а людина відчужується від світу як цілісності, розвиваючи

маніпуляторно-ізолююче світорозуміння та стиль поведінки. Орієнтація на досягнення самодостатності (принцип цілісної циклічної причинності), як у плані процесів живлення та життєзабезпечення (автотрофність), так і у площині ціннісних орієнтацій, коли вектори цієї орієнтації спрямовуються *усередину* самої людини.